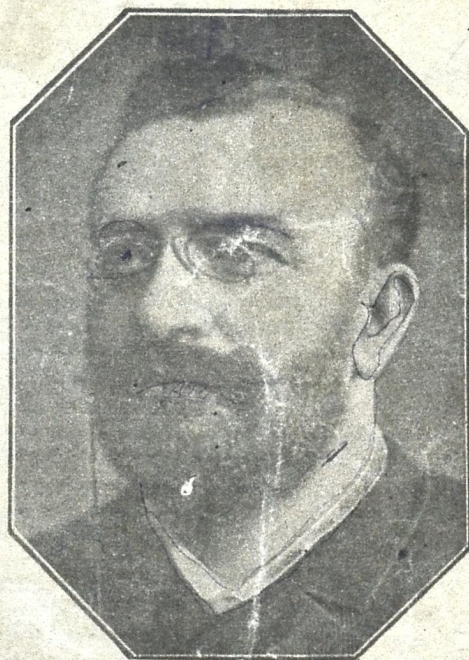

სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები

ლავით ერისთავი

თბილისი

სტამბა წიგ. გამომც. ქართველთა ამხანაგობისა

1892

23/2

1. 33/100, 63/24 " 26

Handwritten text at the top: *საქმის დასრულება*

სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები

8
64.

დავით ერისთავი

Handwritten red scribble

3483
3486

თბილისი

სტამბა წიგ. გამომც. ქართველთა ამხანაგობისა

1892

სამშობლო ქვეყნის მოღვაწეები.

დავით ერისთავი

ძღვნად და საგუჩთხად სამაჩაბლოსად,
საიმჭეუნიო და საამსოთლო, თბილისი
ღიწსმა ერის-ძემ, თვით ერისთავმა
სამშობლოსათვის დასდგა „სამშობლო“.
აკაკი.

თბილისი

სტამბა, ქართულ წიგნების გამომცემელთ აზნაგობისა.

1892

Дозв. цензурою Тифлисъ, 7 Февраля 1892 года.

Тип. грузинскаго издательскаго товарищ. Л.-Мелик. ул.

დავით ერისთავი

I

ქართული თეატრალური მწერლები და მწერლობა, საქართველოში საკმაოდ ადრე აღმოჩნდა. ამის გაცნობა შეუძლებელია საუკუნის ბოლოდამდე იწეება. რუსეთში მცხოვრებლებმა ბევრმა ქართველ ბატონის შვილებმა მოიწადინეს ქართულს ენაზე სხვა და სხვა პიესების თარგმნა და წერა. ბატონის შვილებს გარდა ბევრი სხვა უმაღლესი ქართველ თავადის შვილებიც სტროგოვოდნენ რუსეთში, უკრაინაში და მათ საკმაოდ ცნობადი ქონდათ, არამც თუ იმ დროის რუსის სტენიგურის ნაწარმოებისა, არამედ სათქანგეთის მწერლების და სხვებისაც. მათში ბევრი კოლტერის ნაწერებსაც იცნობდა, ჩასინის, ბოძარშესი, ლესინგის და მრავალთა სხვათაც. ერთმა ბატონის შვილმა კოლტერი სთარგმნა, მეორემ რუსოს ერთი პატარა წერილი მათხოვრობის შესახებ, მესამემ მონტესკის წერილები და სხვანი. თეატრის შესახებ ბევრს ქართველ ბერებსაც ვი აქვსთ აქა იქ ცნობები, რომელნიც რუსთში უოფილან აღდესიე. ამას დიდის საკვირველებით აღწერს დავით რეპტორიც, გაიოზ ნაცვლიშვილი ამბობს, რომ თეატრის თამაში ძველათ საბერძნეთში იცოდნენო. საბა რბულისანის ში ვ. რბულისანი ვი რომს მოისხენიებს; ესევე ამბობს, რომ ძველათ ქართველების საპატრიარქო წიჭვის გავლობა

სანთურის კვრით აღსრულდებოდა. სანთურის მკვრელათ იტალიანელნი იუგენენ ჰირგელადო. ჩვენ რომ ჩვენი ძველი მწერლობა გავიცნათ, მასში ბუკვს ცნობებს ვპოვებთ ითსეთს, რომელნიც ცხადად დაამტკიცებენ ამას, რომ ქართველებში თეატრის სსენება საგმარისად აღრე სცოდნათ.

მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს, რუსეთში სცხოვრებდა ერთი ვილაც გაბრიელ მაიორი, რუსის სამსახურში მეოთვი, სიბერეში შესვლის დროს რუსის სამსახურიდან გამოვიდა და თავის სამშობლოში დაბრუნდა. გაბრიელ მაიორი თფილისში სცხოვრებდა. ამას მისვლა-მოსვლა ჰქონდა მეფე ერეკლესთან. ეს გაცი იყო მსახიობის მოყვარე და წარმოდგენი. სსვა და სსვა პირების დასმარებით გაბრიელს განუზრახავს ტფილისში რაღაცა წარმოდგენების გამართვა და ეს გაუმართავს კიდევ. ნ. ბუქმენოვი სწერს, რომ „ძველის აღთქმის სურათებიდანა“. ამ წარმოდგენების შესახებ ჩვენამდის არაფერმა ცნობამ მოაღწია. ამ წარმოდგენების ბილეთებზე ასე წერებულა— „შაური ორი, გაბრიელ მაიორი“ „ესე იგი ბილეთი ორი შაურიო. როგორც შეატეობს მკითხველი, ამ ბილეთის წარწერა თითქმის ლექსათ გამოდის, ეს არც უნდა იყოს საკვირველი, რადგანაც მეთვრამეტე საუკუნეში საქართველოში ასამდის მელექსეები სცხოვრობდნენ. მათში ბუკვი ბესიგისთანა მელექსეებიც ერივნენ. საერო პირებს გარდა, თვით ბერებში და მღვდელ-მთავრებშიც მოიპოვებოდნენ მელექსეები, როგორათაც იოვანე მროველი, იოსებ მღვდელი სპარსთაგან ქვეშის დარდიმანდათ წოდებულნი და მრავალიც სსვანი, ქაღი, კაცი, თუ ბერი სშირათ ლექსათაც დაზარაგობდნენ. ერთმა ვოლთის თფილოსოფიას დაუწყო გალექსვა. დავით რექტორმა ქართული გრამატიკა გალექსა და სსვაბშავინ იცის რა არ შექმნეს.

მეტოქრამეტე საუგუნის ქართულ პიესების მთარგმნელათ ჩვენ
გ. ავალიშვილს ვხედავთ. გ. ავალიშვილის შემგდე მეტოქრამეტე
საუგუნისპირველ წლებში აღ. ჭავჭავაძეს, რომელმაც რამდენიმე ნა-
წარმოები სთარგმნა ფრანგულის ენიდგან ქართულს ენაზე. აღ. ჭავ-
ჭავაძეს გარდა, ბევრს კიდევ სხვებს უთარგმნიათ, მაგრამ ჩვენამდის
ვერ მოაღწიეს-რა, გარდა ერთისა „რკინის მსაკის“, რომელიც 1830
წ. უთარგმნიათ. ამის შემდეგ 1840 წ. დ. უიფიანს დაუწევია შექსპი-
რის ტრაგედიების თარგმნა. ნიკოლოზ ბარათაშვილს ლეზვიეტის
ტრაგედია „იულიოს ტერენტილი“ და ბევრმაც სხვა და სხვა
ნაწარმოებნი, მაგრამ ყველა ესენი დაიღუპნენ და ჩვენ დრომ-
დის ვერ მოაღწიეს. 1846 წ. აღ. ორბელიანმა დასწერა „მეოვე
დავით აღმაშენებელი“ ოქროპირ ბატონისშვილმა გეგესის ტუ-
ოსანი“ გადააკეთა სათეატროთ. ამავე დროს სოფრომ მღვდელ-
მა დასწერა ტრაგედია. „უვარუვარ ათაბაგი“ და როცა ქართულს ენა-
ზე ერთი ანბანიც არ აჩსებობდა, როცა ქართველ ბავშვებს
ქართულს ანბანს ხარის ბეჭზე ნაწერის ასოების საშუალებით ას-
წავლიდნენ, ამ დროს, საქართველოში დაარსდა ქართული თეატ-
რი და ამ თეატრის დამაარსებლად გიორგი ერისთავი და ზუ-
რაბ ანტონოვი გამოვიდნენ ქართული თეატრალური მწერლობის
ასპარესზე; ამათ შექქმნეს ქართული თეატრი, ამათ დაიწვეს
მღაბიურის ენით წერათ. ეს ბევრს ეწეინათ. ამათ წინააღმდეგი
იყო პ. იოსელიანი. „ბაზასხანურის ენით სწერენო!“ მე-
უნარგვამ და აკაკაძა შენიშნეს, რომ გ. ერისთავმა მღაბიურის
ენით დაიწყო წერათ და თითქმის მან შექმნა ახალი ქართული
ენათ. ეს ცოტა ჭეშმარიტებას მოკლებულია. ის ენა, რომლი-
თაც ერისთავმა და ანტონოვმა დაიწვეს წერა, დიდი ხანია რაც
დაარსდა და აღორძინდა საქართველოში. დავრიშიანი, ყარაძა-
ნიანი, მირონიანი, ყმაწვიანი და სხვები რა ენით არის ნაწე-

მ. გ. 16
ა. გ. 16
მ. გ. 16
მ. გ. 16

ნი, თუ არ სსსსსსსს ქართული ენით, უამისოთ ეს წიგნები
საღსშიაც ვერ გავრცელდებოდა.

თბილისში დაიწეს ქართული წარმოდგენები, პიესების
მწერლათ პირველად გ. ერისთავი აღმოჩნდა, მას მოჰყვა ზ.
ანტონოვი, ანტონოვს—სხვები. მათში ბევრმა გვარჩინა პიე-
სებიც დასწერეს „გაყრამ“ და „მზის დაბნელება“ საგმარჩინა
შთაბეჭდილება და გავლენაც მოახდინეს საღსზე, თუმცა ეს ნა-
წერები ბევრ ნაირათ ვერ აკმაყოფილებდნენ იმ დროის სტენის
მოთხოვნილებას. მაინც მასში მოქრთამე ჩინოვნიკები და წურ-
ბელა ჩარჩები საგმარჩინად არიან დაცინებულნი.—ათნი სუთი
წლის ქართული თეატრის არსებობის შემდეგ დაიხურა ქართუ-
ლი თეატრი. ქართულ თეატრს მასშინ ვოლონტროვა წელიწად-
ში 1000 მ. დახმარება დაუნიშნა. ამ თუღს მთავრობისაგან თბი-
ლისის რუსული თეატრი იღებდა ქართულ თეატრის სასკელით
1880 წლებამდის. 1850 წ. გამოსული ქართული დრამა, კო-
მედიის მწერლები და მოთამაშენიც აქეთ იქით დაიფანტნენ.
მისწულა საქართველოში პიესების წერა და თამაში. 1854—
1869 წ. ისე გავიდა, რომ თბილისში ერთხელ თუ ორჯელ
იქმნა ქართული წარმოდგენა გამართული.

გ. ერისთავი გარდაიცვალა; ამაზე წინათ ცოფის სიკვდილით
გარდაიცვალა ანტონოვი და საქართველოში მათგან დაწეული საქმეც.
1866 წ. შემდეგ რაკი თბილისში გასეოთი „დროება“ დააჩსდა, მისმა
თანამშრომლებმა ერთ თავიანთ საეუჩადღებო კითხვათ თფილის-
ში ქართული თეატრის დააჩსების კითხვა გაინადეს საქმეთ.
ბევრს მეტადინეობით და შრომით, როგორც იქმნა ქ. თბი-
ლისში 1879 წ. დააჩსდა ქართული სამუდამო თეატრი და და-
იწეს სხვა და სხვა ძველი და ახალი პიესების წარმოდგენა.
როგორც ახალ საქმეს და მასთანავე საჭიროსაც თბილისის

ქართველობა საკმარის ზატივს სტემდა ამ საქმეს და ოთხი წლის განმავლობაში ძალიან ბევრი ხალხი დადიოდა თეატრში, ისე, რომ შემოსავლიდამ საზოგადოებრივი თეატრის ერთ დამის ქონაში 200 მ, აძლევენ და ხან 250 მანეთსაც. მოთამაშეებსაც დიდს ზატივის ცემას უცხადებდნენ და ყოველს ბენეფისზე თითო სინი საკუთარი-გვერდისი და თვალ მარჯალიც აძლევენ, რომელთა ფასი 1000 მ. მეტი იყო ხოლმე! ქართველი საზოგადოება ამ დროს მეტის მეტი გულ უხვად კვიდებოდა ქართული თეატრის საქმეს და ესენი ყოველ ძველს თუ ახალ ზიესის თამაშს საკმარისის სიამოვნებით ეგებებოდნენ ხოლმე. მაგრამ ვიტყვი იმასაც, რომ ქართველს ექნა ისეთი სიამოვნება ანაღროს არ მიუღია თეატრში დასწრებისაგან, როგორც 1882 წ. როცა დავით ერისთავისაგან დაწერილი „სამშობლო“ წარმოადგინეს. ამ დრომდის ქართული სცენა თითქმის მიკვდრათ ითვლებოდა. ხალხი თუ დაიარებოდა ისე, როგორც სასახლეო წამესე, აქტიორების ღონის ძიების მისაცემად და თეატრის ფუნის გასამაგრებლათ, თორემ საჭიროებით ვი აჩვენებ საჭიროებდა, „ან რა ზიესებს თამაშობენ“. ზიესების შესახებ შენიშვნას რომ მივუყვართ ყურადღებას, ეს მართლაც და სწორეთ აღმოსწინდება, რადგანაც 1879 წ. ქართული თეატრი დაარსდა 1850 წ. ქართული ძველი ზიესებით და ხანდისხან ვი თითო ორთლას ახალ ნაწარმოებსაც ურევდნენ ხოლმე. ძველები ცნობილი იყო საზოგადოებისთვის და ახლებს კვიდე მანცა და მანცა არ ჰქონდა შინაგან და გარეგან ისეთი მიმტაცველი მხარეები და ღირსებანი, რომ მათ საზოგადოებაში და თეატრში დიდი რამ ცუდი იქნება მოეხდინათ. ერთათ ერთ თვალსაჩინო მოკვლენათ და ნაწარმოებათ ჩაითვალა დავით ერისთავისაგან დაწერილი „სამშობლო“, რომლითაც ქართულმა თეატრმა ზატარა სული

ჩაიღვა და მოღონიერდა. ამ პიესის შემდეგ ქართველმა საზოგადოებამ თეატრი საჭიროთ დაინახა. თიფლისის გარეშე „სამშობლოს“ წამოადგენას სხვაგანაც ნატრობდნენ და ადგენდნენ. თიფლისში რამდენჯერმე წამოადგინეს.

დავით ერისთავმა „სამშობლო“ თი საკმარისი სამსახური გაუწია ქართულს სცენას, საკმარისი საშუალება და დასმარება აღმოუჩინა ქართველ მოთამაშეებს და თავის სამშობლო ქვეყნისა ც თავის სახსოვრათ და მომავალ თავობის გასაღვიძებლად „სამშობლო“ დაუდგა. „სამშობლომ“ ქართულს თეატრს მართლაც და სამშობლო აღუშენა. ამან თავისი გზა და კვალი გაანკვირა და კარგათ თუ ავათ, ბევრათ თუ მცირეთ, ქართველი საზოგადოებაც ბევრს რამეზე ჩააფიქრა და ააღაზარცა. დ. ერისთავმა „სამშობლოთ“ ისეთი სამსახური გაუწია ქართულს სცენას, რომელის მსგავსი მისის მამიდამ დაწუბილი ამ დრომდისაც ჯერაც არავის გაუწევია. დრო იყო, როცა პატივცემულმა ბ. ნ. ნიკოლაძემ „გრებულში“ გ. წერეთლის კომედია „ჯიბრი“ გააჩნია და ამასე სთქვა, რომ გ. წერეთლის კომედიაში თუ რამ კომედია დაწერილა და ან იწერება, უკვლავ ესენი ცხოვრების ნამდვილს ცნობებს მოკლებულია, რადგან ქუჩის სამასხარო სცენებით გავსებული, ბაზრული სიტუაციებით, ბევრი მასში შეტათ მასინჯი და სამარცხვინოც, რომელნიც მხოლოდ ხალხის გასაცინებლათ არიან დაწერილი, გარდა ამისა ბევრი ვიდეგ სხვა ნაკლულევანება ზდეგს თანაა. ისინ თავიანთს დროის ერთს უმთავრეს ქართველების სენს-პატონუმობას სულაც არ შესებინ, აქ გი, გ. წერეთლის კომედიაში შინაარსიც კარგია, ღირსი უურადღების მიზერობისა, ენაც ნამდვილი ქართული და სათამაშოთაც საძიო საყურებელი. მაგრამ ჩვენდა საუბედუროთ ამ პიესამ ქართულ სცენაზე გი კერ გაიტანა თავი და იგი დარჩა უუურადღებოთ. ამ პიესის

შემდეგ ქართულს ენაზე ბეჭდმა დასწერა — კომედიები. მაგრამ ვიტყვით იმასაც, რომ უკელა ესენი დაწერილნი არიან გ. ერისთავის და ზ. ანტონოვის კომედიების გავლენის ქვეშ და აქაც მკითხველი სტენაზე ჭხედავს ათასნაირს უწმინურს სიტყვებს, უმნიშვნელო სტენებს და ვინ იცის კიდევ რამდენ რას არა, რომლებიც კატინების გულისთვის არიან შიგ შეტანილნი. დ. ერისთავის ისტორიული „სამშობლო“ კი ამასთან შორსა სდგას. ეს მისდევს გ. წერეთლის კვალს და ან ფურცელამის „მოურავიანის“ მიმართვას. უნდა ითქვას, რომ დ. ერისთავმა ქართულს თეატრალურს მწერლობას თავისებური ბეჭედი დაასო და ბევრზე სავაძრისი გავლენაც იქონია. ამის დასამტკიცებლათ კმარა მხოლოდ გავისხესნოთ ამ ბოლოს დროს ჩვენი სხვა და სხვა ასაღვარდა მწერლებისაგანი დაწერილ ახალი დრამა კომედიები. მაგალითად ავიღოთ თუნდ ბ. ლაზარევი და მისგან დაწერილი „მტარვალი“. მე ამის ღირსებას და ნაკლულებს ან შეგვსები, აქ ვიტყვი მხოლოდ იმას, თუ რამდენად ამჩნია ამ ახალ გაზრდა მწერლის დრამას დავით ერისთავის კალმის მიმართულებას. მართალია, რომ რუსეთში რუსის მწერლებმა მწერალთა შორის ესეთი სხეულებრივი და გონებრივი ნათესაობა უარი ჭეკეს და ნეკრასოვის დაზადებას და განვითარებას არავიერი ნათესაობა და კავშირი მისცეს ზუსტინთან, მაგრამ ჩვენში კი, ჩვენს გაუნათლებელს ხალხში ეს ისე არ არის და მე დარწმუნებული ვარ, რომ „მტარვალის“ დამწერის წინაშე სავაძრისათ უნდა ემოქმედნა დ. ერისთავის დრამას. უამისობა შეუძლებელია. რადგანაც ეს ლაზარიშვილის დრამას ცხადათ ეტყობა. ამის შესახებ ნურავინ დაგვძრანავს, რომ ჩვენ აქ ასეთ ნათესაობრივ ხანს ვავლებთ, ეს რომ თუნდ იქით გადავსდოთ, მოძღვრებით მხარეს კი ვერ უარ ვუყოთ; ვერ უარ ვუყოთ იმიტომაც, რადგანაც ჩვენში ამ ბოლოს დროს

ისეთმა პირებმა დაიწიეს მწერლობა, რომელნიც წიქრას ვი ანა და უნდა
კითხუ ლობდნენ სხვა და სხვა წიგნებს და ვრცელს განვითარებას ით-
ვისებდნენ. ასეთ პირებსე რომ ჩვენ მწერლებთა ნაწიერებს გავ-
ლენა ანა ჭქონდესთ, ეს უავლად შეუძლებელია, ან იქმნება,
თორემ თუ სხვა დასის და სხვა პირნი გამოვლენ ჩვენის მწერ-
ლობის ასპარეზსე, რომელთაც საკმარისი სწავლა განვითარება
ექმნებათ მიღებული; მაშინ ჩვენ რათ ვიტყვით ამას, რომ დ.
ერისთავი და მისთანა მწერლები ჭბადავენ ასეთ მწერლებს. ვინ
დამეთანხმება იმაზე, რომ ვინმემ სთქვას, რომ პისარევი ბუ-
ლინსკიმ და ან ჩერნიშევსკიმ დაბადაო. პისარევი დაბადა, ამან
გონება გაიხსნა, ევროპიული განვითარება მიიღო, ამის განვი-
თარებას შედ ბუნებრივი ნიჭიც ემატებოდა და მიტომ გამო-
ვიდა იგი. ასე, რომ ჩვენში ვერ ან შეიძლება ამის უარყოფა
და შეძევთ ვი შესაძლებელი იქმნება, როცა დაბლათ განათლე-
ბულთ მწერალთა მაგიერ საკმარისათ განვითარებული პირები გა-
მოვლენ. ჩვენ ან ვიტყვით იმას, რომ საქართველოში დ. ერის-
თავის „სამშობლოზე“ წინეთ რამე ისტორიული დრამა, ტრაგედიები
ან გეგონოდეს, ქონებით ვი გეგონდნენ, მაგრამ ეველა ამ ნაწი-
რებმა „სამშობლოს“ მესაუდი გავლენაც ვერ იქონიეს ჩვენ სა-
ზოგადოებაზე. თუმცა ან. ფურცელაძის „დიდი მოურავი“ დ.
ერისთავის სამშობლოზე შევრად წინ დაიწერა, მაგრამ იგი
1885 წ. მკვდრათ იუო თითქმის, იგი საქართველოში გავრ-
ცელებას მიეტა მხოლოდ „სამშობლოს“ დაბეჭდვის შემდეგ.
დრამა „თამარ ბატონიშვილზე“ ჩვენ ანას ვიტყვით, თუმცა
ამ დრამას „სამშობლოზე“ უფრო სშირათ აღგენ სოღმე თბი-
ლისის და სხვა ქალაქების სტენებსე. დავ. ერისთავის „სამ-
შობლო“ ეველა ამ ნაწიერებსე სტენიერს სამსახურით მალ-
და სდგას და თითქმის პირდაპირ ამის მოვლენას ეღება იმაზე.

სათ ქართველს ასაღვასრდებსი ისტორიული დრამა-ტრაგედია
ბის წერის გამოწვევა. მოკლეთ რომ ვსთქვათ, დ. ერისთავის დრამა-
მამ ჩვენ სათეატრო მწერლობაში და მწერლებში ვრცელი ძირითადი
ცვლილება მოახდინა.

დ. ერისთავს ქართველი საზოგადოება 1870 წ. იცნობდა,
როგორც „ნიჭიერ მწერლის შვილს“ ვინც კი გ. ერისთავის სა-
ხელი იცოდა, იმან იმის „შვილის“ დავის სახელიც იცოდა, ამას იცნობ-
დნენ კიდევ, როგორც ერთ დროს „დროების“ თანამშრომელს,
რამდენიმე ლექსის მთარგმნელს და დამწერს, და ფელეტონ-
ების ადგილობრივ გას. და ქართულს ენაზე რამდენიმე პიე-
სის დამწერათ. ქართველ საზოგადოებას დ. ერისთავზე სულ არ
ჭქონოდა ამის იმედი, რომ ამას რამე ნაწარმოები დაეწერა და მით
საზოგადოებისაგან თვისგან საგმარისი უურადლებაც მიეპუროს.
ასეთი უიმედო აზროვნება ჩვენ 1878 წ. შეგნიშნეთ. 1879
წ. ამისაგან ნათარგმნს „მშვენიერი ელენე“ს და 1879 წ.
ამის პიესა „გეო-მინას და გამჰანიის“ წარმოდგენამაც მაინცა და მა-
ინც ვერაფერი საიმედო ნიშნები მოგვცეს. ივინი სულ ფუჭად
იქმნენ ცნობილნი: „მშვენიერ ელენე“ გამოუსადეგრათ ქარ-
თულს სტენაზე და „გეო-მინას გამჰანიას“ მდარეთ და უმნიშ-
ვნელოთ, ამისთანავე მიმართვა მიეცა მის ბეგრს სხვა და სხვა
ნაწარმოებსაც, ვიტყუით კი პირ უთვნილათ, რომ ერისთავისა-
გან ჩვენ მაინც უგელაფერს საიმოვნებით ვისმენდით და მნიშ-
ვნელობას არ ვაკლებდით. ბეგრნი ამბობდნენ, რომ მისი სუ-
ლოვნება უსისხლ-ხორცოაო. მის ძარღვის და მკვის ცემაში-
ჭკეუის ვარძის და დარდის არაფერი მოისმისო. იგი არის-
ტოკრატია და მისი ნაწერებიც წმიდან არისტოკრატულიის
მიმართულებისაო, მან რამდენიც უნდა სწეროსო, მაინც სა-
ზოგადოებისაგან ვეროვან უურადლებას ვერ მიიპურებს თვის-
განო. გ. წერეთელმა 1871 წ. გამოითქვა, რომ დ. ერისთავი
სახელისთვის შრომობს და არა ქართველებისთვისო, მას ქართველობა
არაფრად სწამსო. ასევე აღიარა ქანანოვმა 1879 წ. „ივერია“ში

ასე ფიქრობდნენ მრავალნი დ. ერისთავზე, და ამით ამისი სრული საფუძველიც ჰქონდათ, მაგრამ ბოლოს ეს ისე ან აღმოჩნდა. 1882 წ. ამან გამოაქვეყნა თავისაგან დაწერილი „სამშობლო“, რომელიც მაშინათვე იქმნა დიდის ამბევით წარმოდგენილი. პირველ წარმოდგენას მეორე და მესამეც მოჰყვა და ეს მალე „ივერიაში“აც დაიბეჭდა. მიუხედავად ამისა, რომ ეს დრამა ერთობ ძვირათ ღირდა, მაინც მალე გასაღდა. ბევრმა სთქვეს, რომ დავით ერისთავმა „სამშობლო“თი უკვდავ ჰყო თავის სასული ქართულს მწერლობაშიო, ამას რომ ამის მეტი სხვა ან დაეწერას, მისი ხსოვნის და საქმისათვის ესეც საკმარისი არისო. ამ ისტორიულს დრამას გარდა, მან ბევრი კიდევ სხვა და სხვა ლექსები, წერილები და შეძგები პიესები დასწერა: 1, დროებითი სიუჟარული, კომედია. 2, გამკრიელი ლუგმა, კომედია 3, ორდანიო და ლეკო, კომედია. 4, გეო მინას და გამჰანია, კომედია. 5, კეთილი და უმანგო ანგელოზი, კომ. 6, ჰარყელი ბიჭი, 7, მეორედ გაყმაწვილება. 8, სამაგელი, კომედია. 9, მშვენიერი ელენე, ოპერბახისა. 10, სადაო მფლობელობა, 3 მოქ. კომედ. ნათარგმნი. 11, საზოგადო საქმე ჩვენში, გათავებულის და 12, დრამა „სამშობლო“ ფრანგულის ენიდან გადმოქართულებული.

გულის სისწორით უნდა ვსთქვათ, რომ ზემოთ მოხსენებულ პიესებში ბევრი ისეთი ნაწერებიც ურევან, რომელთა დაწერას სულ ან შეეფერება „სამშობლოს“ დამწერს. ამის შესახებ, მე მგონია, რომ თვით ერისთავსაც კარგათ უნდა ჰცოდნიყო, რადგანაც ეს პიესები სხვა და სხვა დროს აქა იქ ითამაშეს და წარმოდგენებს თვით ერისთავიც ესწრებოდა ხოლმე. მე კარგათ ვიცი ის, რომ ერისთავს ბევრი თვისი პიესები სულ აღარ მოსწონდა და სურვილი ჰქონდა, რომ ზოგიერთები სრულიად

შეეცვალა და გაესწორებინა. მაგალითად „ორდანო და ლეკვი“, „გოი მინას და კამპანია“, და „მშვენური ელენე“ ამას სულ მხატვრულ და მღვდელურ ნაწარმოებათ შორის დასაჯერებელი უნდა, რომ ეს სწორეთაა ისეა. მის ნაწარმოებებში „სამშობლოს“ გარდა ვერც ერთი პიესა ვერ იზიდავს მკითხველის ყურადღებას თავისკენ, ვერ იზიდავენ იმიტომ ვი აჩივ, რომ ეს ნაწარმოებები რამე რთულის მიმართულების და თავისების იყენენ, აჩივდებიტომ, რადგანაც იგინი მეტათ სუსტნი არიან და ცხოვრების საგნების რიგისათვის განსჯერებულს მოკლებულნი. ამ ნაწარმოების საქმე თვით ერისთავის კარგათ იტოლდა და ამას რომ ცოტა ხანი დასცალეობდა ვიდევა, მაშინ „სამშობლოს“ გარდა ეს სხვა თავის პიესებს სულ გადასსჯერებდა, გადასკეთებდა. მაგრამ რას იქმის კაციო, პიესების რიტხვი მტრისა, აქტიორები ცოდონი არიან, ამებს ხანდისხან მაინც ითამაშებენო. თორემ მაგინი დასატოვებლათ არ ღირსო. ხშირად ერიდებოდა ვიდეც, რომ ზოგი ამის პიესებს მის ნება-დაურველად თამაშობდნენ ხოლმე. აჩივინ ითუქროს, რომ ამით ჩვენ დავით ერისთავის დამდაბლება გვინდოდა. არა, საქმე სულ სხვას შესება, შეიძლება კაცი დიდათ განათლებულიც იყოს, წერის ნიჭიც ჰქონდეს, ათიოდე რამე დასწეროს, ამათში ერთი რიგისა, დირსეული იყოს და დანარჩენი ვი ასეთ სამკაულს მოკლებულია. ასეთ პირს რომ თავის ნაწარმოებათ საზღვარი მიუწყას ვინმემ და სთქვას, რომ მწერლის ესა და ეს ნაწარმოები ამა და ამ ღირსებისა არისო, მაშინ ეს ვინ რა შეურაცყოფათ უნდა ჩასთვალოს მწერლის წინაშე. რა ნაწარმოებიც რა ღირსების იქმნება, მასზე შესაფერი საუბარიც კანონიერათ ჩაითვლება და არა შესაფერი ვი უმართებულად. დავ. ერისთავის რეგორც ზიგიერთ პიესებში სძევს ნაკლი, ისევე ღირსებდა აქვსთ მის

უზღვევით ნაწარმოებობა და „სამშობლო“ ცნობილი ნაწარ-
 მოების უკუღასთვის. ბ. ან. ფურცელაძემ თავის ისტორიულ მოთხრობა „დავით
სლანის შვილი“ დ. ერისთავის „სამშობლო“ ზღაპარი უწო-
და. ზღაპრით ჩათვალა. ამის უფლება ჰქონდა ანტ. ფურცელ-
აძემ თუ არა, რომ ამ დროს ასე შეხედა, დიან ჰქონდა,
 ჩადგანაც ეს მას ნამდვილ ისტორიულ ნაწარმოებთან უმჯობეს
 და მის ისტორიულს ცნობებსაც ჭეშმარიტებით დაცულს
 თხოულობს, რომ სასტიკი იქნეს ისტორიისთან და-
 ცრული. ფურცელაძის მოთხრობილება დიან განონიერს მოთხრო-
 ბილებს შეადგენს და იგი არ არის ჭეშმარიტებას მოკ-
 ლეუელი, მაგრამ რაკი „სამშობლო“ ქართულ ერს ზღაპრუ-
 ლის, თუ ისტორიულს სინამდვილას მხრით მტერი რამ სამ-
 სასურვი მანტ გაუწია და რამე მოძრაობის წინაწევას დაეხმარა,
 ამის შემდეგ მის აზრ ცნობა და მნიშვნელობის მოკლებს
 უბრალო უნდა იყოს. ნაწარმოები მისწავდა თავის საწადელს, დედა
 აზრებმა განმარტვეს, თავი გაიტენეს და მით იდეასაწაულებს
 ვიდრე მის შემდეგ აბა ჩვენ რაღა გვეთქმის. 1860 წლიდან ჩვენ
 დრომდის იშვიათად დაწერილა ჩვენში ისეთი რამე, რომელსაც ასე
 გაუკათოს თავისი გვალი ქართულებში, როგორც ერისთავის „სამ-
 შობლო. საქმდის საქართულოს ერში გავრცელებული იყო დ.
 ჭონქაძის „სურამის სიხე“ ილა ჭავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“
 რეუელი „თამარ ბატონიშვილი“ და მტერი ანტ. ფურცელ-
 აძის „დიდი მოუწავი“ ამ ბოლოს დროს სამი წლის
 მიემეტოს ერისთავის „სამშობლო“ც, რომელიც სამი წლის
 განმავლობაში ისე გავრცელებდა საზღვრში, როგორც შემოხსენე-
 ბული ნაწარმოებნი ოცის წლის განმავლობაში. ამათვე უნ-
 და მიემეტოს უაზროვის „ელგუჯა“. ერისთავის სამშობლო კი მე-
 ტათ ძალე გააზო გზა და გაიტანა თავი, ასე აჩამც თუ დრო-

მატიული ნაწარმოები, აწამედ ზოგი ერთი თავად საჩინო პატარა
ლექსებიც კი არ გავრცელებულა. თვითონ დრამის სახალ-წლ-
დებსაც კი ისეთია, რომ ყოველ ქართველს ამის გაგონებაზე წა-
დაცა გულის გამაცოცხლებელ გრძნობებს უღმკავს ტანში.
მე თვით მინასავს ბეჭი ისეთი პირონი, რომელთა სახესაც გა-
კეგან სულ განსხვავებითი ბეჭედი მიუღია ხოლმე „სამშობ-
ლოს“ გაგონებაზე. ყველა წადაცა პატივით და მოკრძალებით
იხსენიებს ამ სიტყვას. საქმე ცხადია, რომ „სამშობლოს“ ხსე-
ნებით ქართველ ვაცს თავში მარტო დავ. ერისთავის „სამშობ-
ლო“ კი არ ეხატება, აწამედ მთელი მისი სამშობლო, რომ-
ლის მდგომარეობა, წარსული, აწმყო და მომავალი ბეჭს აფიქ-
რებს. აი კიდევ ღიწსება ამ დრამისა.

„სამშობლოს“ ისტორიულ ღიწსებას მე არ შეგეხები, თუ
იგი წამდენად ეთანხმება ქართველების იმ მეჩვიდმეტე საუკუნეს,
რომელსაც ქართველების ძველმა მწერლებმა „შავი დრო უწო-
დეს“, ანუ სახალხლო იტყვიან: — „ნუგზარ ერისთავის დროსაო,
სისხლის წვიმების დროსაო“ ხომ იცო მკითხველო, ეს წა-
დრო არის, დრო ქართველების ემიგრაციის და დასავლეთ საქარ-
თველოს სრულიად აღსრების. ბეჭმა ამ დრამას პირონი ისტო-
რის მხრივ დაუწყეს სმილება. მწერალსაც აკვადრიდენ ამას. მაგრამ წა-
საჭიროა აქ მწერლის საუკუადური, თუ მან „სამშობლო“ რე-
გორ დაიცვა „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებთან, როცა დამ-
წერმა საქვეუნლო გამოაცხადა, რომ ეს ჩემგან გადმოკეთებუ-
ლიაო. იგი ეგუთვნის საფრანგეთის დრამის მწერალს სადღუს,
რომელმაც მაინცა და მაინც დიდათ ვერ გაითქვა სახელი
და ბეჭის წინაშე იგი სულ უბრალო მწერლათ იქმნა მიღებუ-
ლი. ეს დრამა რუსულ ენაზედაც არის. ქართული თვით დე-
დაწებდაც უკეთესიაო. საფრანგეთში ამას არავერი მნიშვნე-

ლობა აქვს, იგი მიღებულია როგორც მონაწილური ჰაზროვნების მიმართვის მექანიზმად. მასში სულ საფრანგეთის ძველი მონაწილეები და მონაწილისტები არიან გამოხატულნი, ამიტომ დღევანდელს საფრანგეთის დემოკრატიულ რესპუბლიკის ეს დრამა სულ არაფრით მიაჩნიათ. მათში ასეთმა ნაწილებმა უკვლავ იფრინდნენ და გაათავეს; ქართველებისთვის კი ეს უკვე გამოჭრილია, მიტომ რომ ქართველებისთვის ეს არის დღე სანატრი. რომელი ქართველია, რომ ასეთი აზრის არ იყოს. დრამის მეორე ნაწილი აქ უკვლავ ამ მიმართვის და ჰაზროვნების პირობაა. ამ ჰაზროვნების იუვენს უკვლავ ჩვენი უხუცესი პოეტები: სხალგაზრდები და სხვანი. ამ აზრის იყო გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე, მძვე აზრის არიან ილ. ჭავჭავაძე, აკაკი და უკვლავ ის სხალგაზრდა მწერლები, ვინც კი ამ უკანასკნელს დროს გამოვიდნენ ქართული მწერლობის ასპარეზზე. აქ ჩვენში ამ დრამას უკვლავ იფრინებდა და უხდებდა, თუმცა აქა იქ ნაკლები იყვნენ აქვს და ამ ნაკლები იყვნენ უფრ. „იმედში“ სტ. ჭრელაშვილიც შენიშნა. მაგრამ იმასაც ვიტყვი და ამას სტ. ჭრელაშვილიც სწერს, რომ „ამ დრამამ მაინც დიდი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხსა“. ასე თუ ისე დემოკრატიულის, თუ მონაწილურის ჰაზროვნებით, ამ დრამამ ბევრს ქართველს ჩაახდინა თავის სამშობლოს წარსულ დროთა გულში, ბევრი დაათქმინა მწიკთა და აგრძობინა ჩვენის ქვეყნის წარსული მდგომარეობანი. რაც უნდა ნაკლები იყვნენ ქვეყნის ამ დრამას და იგი არ ეთანხმებოდეს ესდინდელს მიმართვის წესებს, მაინც იგი ქართველების ცხოვრებაში შესანიშნავ მოკლეად უნდა ჩაითვალოს. ეს დრამა თავისი წარსულის დროთა ცნობებით ნათლად ხატავს ჩვენს თანამედროვე მდგომარეობას, ჩვენ საჭირო მხარეებს, ჩვენ გულის ძეგლს და პოლიტიკურს.

სულის ჭმუნვაკებას. ამიტომაც იყო, რომ ეს დრამა ძლიერ მრავალთაგან იქმნა წაკითხული და მოწონებული. ვინ იქმნება, რომ ეს დრამა ნახოს და იგი არ დაფიქრდეს ჩვენს მრავალ ჯერ წამებულ ქვეყანაზე, ჩვენ საქართველოზე, რომელიც პირდაპირ ქართველ გმირების სავანეთ ჩაითვლება. ვინ არის ის ქართველი, რომ ეს დრამა ნახოს და მას მაშინვე თვალთ წინ არ წამოუდგეს თავის ქვეყნის დაცემული ერი. პირდაპირ ვიტყვით, რომ ეს დრამა მეტის კეთილშობილურის გრძნობებით აღვსებს გაცხს და მის გვაში სავაჩის საიმედო გრძნობებსაც ჭბადავს. რამდენი პიესა აჩვენებს ჩვენში, რომელსაც ჩალის ტოლათაც არ დაუფიქრებია ბეჩავი და უზრუნველი ქართველი კაცი საქართველოზე. განა ეს არა კმაჩა ერისთავის ღირსებისთვისაო, რომ მან ბევრს ქართველს კაცს განუახლა გულის ჭიჩნი და დასშობილი გრძნობები აუღელვს. ამ დრამის გრძნობების გაღვიძებით ქართველს კაცს გვაში ეღვიძება და უფართოვდება სხვა და სხვა გრძნობები და მისწრაფებანიც, რომელნიც ჩვენ ცხოვრების სხვა და სხვა მხარეებს შეეხება. ამ დრამის მნახველს ქართველს კაცს თვალში და თავში ერთათ საქართველოს უძლეურს მდგომარეობასთან ესტება დაცემული ქართველი კაციც რომელიც დაცემულია ყოველნაირის მხრით. ნუ თუ სასიამოვნო არ უნდა იყოს ჩვენში ისეთი თხზულების მოკლენა, რაც ჩვენ გაგვაგებინებს, რომ ეს მხარე მეტათ ჩვენი ყოფილან, ამის პატრონნი ჩვენი წინაპარნი ყოფილან დამისთვის მათ უღვრიათ აუარებელი სისხლი.

მთელს ამ მეტრამეტე საუკუნის განმავლობაში, ქართველს მკითხველზე იმდენი ზედ გავლენა არც ერთს ქართულს პიესას არ აღმოუჩენია, რამდენიც დ. ერისთავის „სამშობლომ“.

ამ დროამდ ბევრს გადაბიძებულს ქართველს ამცნია ის მარტივი
ჭეშმარიტება, რომ ჩვენ ქართველები საქართველოში ვცხოვ-
რობთ, ჩვენი სამშობლო საქართველო არის, ჩვენ ყველანი
ქართველები ვართ, ჩვენ ყველანი ერთ ტაფაში ვიმყოფებით და
ერთ ასპარეზზე. და ამიტომ ჩვენ ზღაპრ შეგვეფერის ის, რომ
მე თავადი ვარო, ვიძისო, ის აზნაური და ეს გლეხიო.
ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ და ამიტომ ერთის ჭაზრითაც
უნდა გიყუთ გამსჭვალული. როცა ამას გავიგებთ, როცა „სამ-
შობლოსსაკებ“ ვიცნავთ ჩვენს თავებს და მის საჭიროებას, აი
მხოლოდ მაშინ შეიძლება, რომ ჩვენ ჩვენის შეერთებულის
ძალით ჩვენს თავს უშველოთ. მწელობა გავაჩალოთ, სკოლე-
ბი გავამრავლოთ, თეატრი გაფარდოვდეს, მას ნამდვილი პედაგო-
გიური მიმართვა მიეცეს, მეურნეობა, ექიმობა, ვაჭრობა და
სელქსნობა. ჩვენი ყოველი თვითყული ქართველი ისე უნდა უმ-
ზერდეს სხვის საქმეს, როგორც თავისას, როგორც თავის სა-
გუთარს საქმეს და გაჭირებას. რა დავაკაწინაურებს ჩვენ თუ არ
ასეთი საქციელი. რითი გავკაცდებით თუ არ ამით. აი ამიტომ
და ამისთვის არის დ. ერისთავის დროამდ საყურადღებო, რომ
იგი ბევრ ნაივ დასის ქართველებს ერთად აერთებს და მის მე-
ოხებით თავიანთ საზოგადო საქმეებზედაც სასტიკათ აფიქრე-
ბინებს. განა ეს შესანიშნავი რამ არის. განა ეს უბრალოა.
ქართველ კაცზე ასე მოქმედება და გავლენის მოხდენა ძრეულ
ძნელი საქმეა. ძნელი საქმეა შინტომ, რადგანაც აქ ყოველი სა-
ზოგადო საქმის პატრივის ტემის მნიშვნელობა დამდაბლებულია
და დაცემული. აქ ერთი მუშაობს, ნაწლავებზე ფებს იდგავს,
ამავე დროს ვი, მის პიროდპირ მეორე კვ ათას სიამოვნებით
ატარებს დროს და მას აინუშიაც არ მოხდის ის, რომ მისი ქვეყანა
და ერი სასტიკათ იჩაგრება. დავ. ერისთავის ნატვრას ეს შეადგენ-

და, რომ თავის ღვაწლით ასეთ უზნუნულ და უფიქრულ ქართველთაგან თავი ერთათ მოეყარა და ერთ საზოგადო საქმეზედაც ეზრუნებინა და ეფიქრებინა. მიტომ მას რაც უნდა ნაკლულევანება ჰქონდეს, მანც იგი პატრივისტების ღიწისა, რადგანაც ბეგრმა ესეც არ გააკეთა.

II

ღვთისმეტყველების ეკლესიის დაბნელება 1846 წ. გორში. ამის მამა გიორგი ერისთავი იყო. ქართული პიესების დამწერი 1850 წლებში. დედა მისი გორის მოქალაქის, აღიხანანთ ქალი იყო, შინაურულათ გაზრდილი, ქართულათ. დავითს დედა ერთობ ადრე მოუკვდა. ერთის შვილის მეტა არ დაჩნა ამ ქალს, რომორც ერთ შვილს მეტათ აზიზათ ზდიდა მამა, ამისთვის მას ძალაც შესწევდა. დავითს დაუჭირეს აღმზღელი ქალები. ესენი მას ასწავლიდნენ წერა-კითხვას, რუსულს და ფრანგულს ენას. ქართულს თავის მამა ასწავლიდა. პირველს წლებში ზარმაცობდა. მამას ჯავრი მოსდიოდა ამასე, ერთხელ სტაცა ხელები თიბეში და კინადამ მიწაზე დაახეთქა. მაგრამ მას აქ შესვდა ივ. კერესელიძე და ამან იხატია. ეს დავითს აქამდისაც ახსოვდა ხანში შესვლის შემდეგ ამას შინ დაუწეეს მზადება ერთს საშუალო სასწავლებელში შესასვლელათ. აქედამ მერე საექიმო აკადემიაში აზიზებდა წასვლას, მაგრამ 1864 წ. მამა მოუკვდა და ამან შეაბრკოლა. შინაურ საქმეების მოწყობის შემდეგ ეს შევიდა ადვისის უნივერსიტეტში და აქ სწავლა გაათავა 1869 წ. სწავლის შემდეგ ეს მოგზაურობდა მიუღეს ევროპაში და მოგ-

ზანურობის შემდეგ იგი საქართველოში დაბრუნდა. სამშობლოში ყოფნის დროს ეს ახსად მსახურებდა. კერძო თანამდებობაში კი იმყოფებოდა აქა იქ. ამ ბოლოს დროს იგი მსახურებდა ბაქოს ნავთის საწარმოებულ გამგეობათა უფროსათ, რომელი გამგეობაც მეტად დიდ დავალებას სდებდა მას. ამ თანამდებობაში მუშაობდა და. ერისთავი გარდაიცვალა 12 ოქტომბერს, 1890 წ. ეს სასჯლობის პატრონი იყო. ამის მეუღლე თფილისის მოქალაქის საჯაროების ქალია. დად. თფილისის გამომჩენილის მრეწველის დავით ზაქარიას-ძე საჯაროებისა, რომელსაც ჩვენის ქართველი ერის სასარგებლოთ ძრეულ შესტვივა გული და იგი საკმაოდ მეტადინებობს, რომ ქართველობა თავის ღონის ძიებით წინ წასწიოს. დიხსუელს რჯახს დაენათესავა დ. ერისთავი.

ავაკიმ აღიარა, რომ დაგ. ერისთავს ქართული ენის სიყვარული თავის მამისაგან გამოჰყვაო. ქართული მწიგნობრობა ამას პატარაობიდანვე ჰყვარებია. იგი უნივერსიტეტის სკამსუდ იჯდა, როცა წერა დაიწყო. პირველათ „დროება“ში დაიწყო ლექსების წერა. მეტე „სასაოფლო გაზ.“. მისი ლექსები სშირათ იბეჭდებოდნენ აქ, უმეტესი თარგმანია. ლექსებს გარდა თითო ორთადაც თფილისში იბეჭდებოდა აქვე ნაწილი. პირველს წლებში დავით ერისთავს ძლიერ შესტვივოდა გული ჩვენი მწერლობის სიღატაკეზე, ამას ძრეულ სწეინდა ის, რომ მის დროის ზოგი ერთი ქართველი მწერლები სშირად არ სწერდნენ. სხვათა შორის, ეს ძრეულ ეძღუებოდა ილ. ჭავჭავაძეს, რომ რატომ სშირ სშირათ არა სწერს შენაო. ბ. ილ. ჭავჭავაძეს ლექსიც დაუწერა, რომელიც თვით ჭავჭავაძის ლექსებიდან შეადგინა და 1869 წელს „დროებაში“ დაბეჭდა, აი ამ ლექსის ორი ტაევი:

„ძმაო, პეტრო, როს ვკითხულობ შენსა ლექსებსა,
და ვიხეზიკებ შენგან ნაწილ წმიდა სიტყვებსა,

მადლობას გწინავ, რომ შიკველად შენ მასწავლე,
ჩემი მამულის ჰატივ-ცემა და სიუვარული;
შენგან ვისწავლე შებრალება გლეხის კაცისა,
რომელიც არის, დღესაც კიდევ კვლავ დაჩაგრული,
შიკველათ შენ სთქვი სწორე სიტყვა ქართველებზედა
და გამოხატე ჩვენი უქმი უშნო ცხოვრება“.

შემდეგ ეუბნება: თუმც სწორე თქმისთვის გვიცხავენო,
მაგრამ ნუ ჩავის შეუშინდება. რათ გინდა ხმალი, თუ კი სი-
მართლისთვის დაგიჩაუნდება. შენს გულში მისთვის ღვივის
ცუცხლი, რომ ექს ემსახურო, მისთვის გინთა მღვთის ღამ-
ჰარი, რომ ექს უნათო ბენლს გზახუო. გინდ ერთი კაციც
რომ ვერ ჰპოვო მთელს ქართლში, რომ მას შენი ფიქრი და ჰპო-
ვი განუზიარო, მაინც ნუ შეგეშინდება, მომავალი ჩვენიაო.
დ. ერისთავის ლექსში მოხსენებული გლეხი ხალხის სიუვარუ-
ლის შესწავლა 1870 წ. ადგილი საქმე არ არის, ეს მაშინ კი
არა და ბევრთ დღესაც არ უყვართ ეს ჩვენი. გლეხებს ისე
უტყევიან, როგორც გლეხებს. ვინ იტოდა მაშინ ის, რომ
ქართველი გლეხის სიუვარულში დაიტყუებოდა თვით საქართველოს
სიუვარულიც. ამიტომ დიდი საქმეა, რომ აზიზათ გაზდილს და დი-
დი ემა და მამულის ჰატრონს დ. ერისთავს გლეხებიც ჰყვარებია.
ცხადი საქმეა რომ ეს თავის სიუვარულით ბევრს თავის გლეხ
კაცს შეუღავათებდა ხარჯის გადახდას და მათ ღონის მიებას
მისცემდა წინ მსვლელობის და მოშენებისათვის. ამავე დროს
სთარგმნა მან „უქმ სტუარტის დღიურიდან“ რომელიც 1872
წ. „კრებულში“ დაიბეჭდა. ამის თარგმნა თავის დროის კვა-
ლად იქმნა, რადგანაც ამაში გამოხატულია ნემენცებისაგან ფრან-
ცულების შეწუხება და აკლება. იმ დროის ხალხიც ერთ თავათ
სულ ამაზე ღაჰანაკობდა.

როცა დ. ერისთავი ქართულათ სწეწდა, ამავე დროს იგი რუსულათც ეჩვეოდა წეწას. მან რუსულათ დაიწყო წეწა „თფი-ლისის მოამბე“ში, ეს გაზეთი იმ დროის ახალ გაზეთების გამოცემა იყო. ეს გამოცემა უნდა ყოფილიყო ჩვენს ძალათ. აქმწეწელობდა და მეთაურობდა ნ. ნიკოლაძე. ეს მაშინ ცნობილი პი-რონი იყო და დ. ერისთავიც მრეელ მეცადინეობდა იმ გამოცემა-ში წეწას, საცა ნიკოლაძე სწეწდა. როგორც ქართულში დაიწ-ყო დაგ. ერისთავმა ლექსებით წეწა, ისევე რუსულში. რუსუ-ლიც ლექსების წეწით დაიწყო და ბოლოს ფელეტონებსაც მიჰყო ხელი. სშიწათ აწეწდა იმ დროების ქართულს ყუწნა-ლებს. ამანვე გააწეწა ჭავჭავაძის „გაზანის ნამბობი“. ამ გაწეწვა-ში ეს სშიწათ ქართულ მწეწელებსაც ესებოდა და ბეწას მათ-გან დიდის პატრის ცემით ისეწეწებდა. მაგალითად, როგორც ნიკო ნიკოლაძეს, ისევე ეპეწებოდა ანტ. ფურცელაძეს. მან საგ-მარისათ აქო ფურცელაძის რომანი „მაცი სვიტია“ დ. ერის-თავის ასეთ შესეღლებამ ცოტა ბჭობაც გამოიწეწა იმ დროის „გეგებულ-დროებისგან“ მციწე სნის შემდეგ „მოამბეში“ და-ბეწდა დ. ერისთავის წეწილი შესახებ „გეგებულის“ გაწეწვისა. ამ გაწეწვაში იგი ნ. პარათაშვილის წეწილებს შეეწო, რომ-ლის ოთხი წეწილი დაბეწდილია ერთ ნომეწში. დ. ერისთავი ჰეწვირობს მასზე, რომ ნეცა „გეგებულის“ რედაქციამ რა ჰეწწით დაბეწდა ეს წეწილებიო. ამათ საზოგადო მნიშვნელობა აწ აქ-ესთო. თუ მანცა და მანც უნდოდათ ბეწეწდა, მაშინ ერთი წე-წილი დაბეწეწათ, რომელიც უფრო დიწსია ყუწადლებისა და ცოტათ საზოგადო სასიათიც აქესო. ეს წეწილები ისე პატრის აწ სცემს პარათაშვილს, როგორც დიწსებსა უმდაბლებსო, იგი-მეგობრისგან მეგობართან მიწეწილი უბეწალო წეწილებიაო. თავის-გან მოწონებული წეწილი კი რუსულათ გადასთარგმნა და დაბეწდა.

ნ. ბაჩათაშვილს საქართველოში დიდს პატივს სცემენ, ამიტომ დავ. ერისთავის ასეთი შენიშვნა ბევრს ეწყინათ. ნამეტურ ბ. გ. წერეთელს. გ. წერეთელმა „დროება“ში წერილი დაბეჭდა და დავ. ერისთავს დიდათ უსაყვედურა, რომ შენ ბაჩათაშვილი ტუდათ მოიხსენიო. იმისი სიტყვებიც თაგომნის დროს გადაასხვებურეო. ამასე შენი პავშვობა დამტკიცე და ესლა რომ ხვენიში უურის აწევა წესათ იყოს, მაშინ შენ სწორეთ უურით ასაწევი ხარო. ამის პასუხი დაბეჭდა დ. ერისთავმა და სთქვა, რომ მე არაფერი დამიძახინებიაო. გ. წერეთელის წერილმა ერისთავი ძლიერ გააგულისა, ამის გამო იგი ქართულს უგულავურის გამოეთხრავა და უგულას იმას ეუბნებოდა, რომ თქვენი ქართველიო. თითქოს თვითონ გი ქართველი არ იყო. ეს წინააღმდეგი იყო „დროების“. ამ დროს თფილისში ქართული წარმოდგენა გაიმართა, წარმოდგინეს „ძალათ ექიმი“ მაშინ ქართული წარმოდგენა იშვიათი იყო. წარმოდგენის შემდეგ „დროება“ში წერილი დაბეჭდა და წერილში ნათქვამია, რომ „ძალათ ექიმი“ მოლქრისა არის და ქართულათ გ. ერისთავს გადმოუფუჭებიაო და მიუთვისებიაო. ეს მოხსენებს დ. ერისთავს ძვირულ სწეენიყო და ამის შესახებ აი რა დაბეჭდა „მოამბეში“. მე ვიტყვი, რომ იმერლუი გაზეთი „დროება“ ისე დაიწყებდა დაპაჩაკს და მოხსენებს ქართულის თეატრის დამარცხების გ. ერისთავის სახელს და მოღვაწეობას. მე ვიტყვი ეს და განგებ არა ვსთქვი რა წინეთო. „ძალათ ექიმი“ მამიჩემის გადმოკეთებული კი არ არის, არამედ ივანე ერისთავისაო, ეს შეცდომით დაბეჭდიათ გამოცემილებს გ. ერისთავის ნაწერებშიო. ამ დროს სერგეი მუსხი სამზღვარ გარეთ იყო. მოადგილეთ იყოფებოდა კი. ლოტქიფანიძე. ამას ძლიერ ეწყინა დ. ერისთავის ასეთი საქციელი. პასუხიც მისცა „დროება“ში

და დიდს უკადრისათ ჩათვალა „დროების“ იმერულ გაზეთად აღიარება. რას ჭკავს ესაო და ან რას მოასწავებს ასე დაცინვაო. რითი უნდა ახსნას ესაო. დავ. ერისთავის ესეთი მოხსენება ქართველებში ბევრს ეწინათ. ეწინათ ნამეტურ იმათ, ვინც იმერეთიდან იყვნენ და ქართველებსაც ესენი ისე უმზერდნენ, როგორც იმერლებს. ამას რაღა ფიქრი უნდა. ამ დროს „დროება“ ში დაიბეჭდა ნიკ. ნიკოლაძის ერთი ფელეტონი, სადაც დ. ერისთავი თავის ოხუჯობის გამო შეძღვევის ოხუჯურის ტყეპის დიქსიც გახადა:

„აუცხო ქვეყნის ცივ შვილებს შუა გამოვზდილ ვარ მე ქართველი

ნიჭიერმა პოეტმა მშვა, ნიჭიერი დამცინველი.

ბრძოლა მძულს და მიუვარს ტბობა, გამარჯვების ტბილი

შეებით, მასწავლეთ მაშ, თუ გწამთ ძმობა, ვინ იმარჯვებს თავის

სულით, ისე, რომ ბრძოლა არ შეხვდეს, არ დასჭირდეს მტკიცე შრომი და სიტოცნლეში ელოდეს, მას მხოლოდ ტბილი განცხრომა“.

ბევრნი აბობნენ, რომ ეს ტყეპი უოველ ნაირის მხრით ხატავს დ. ერისთავსა. აქ უნდა მოვასხენოთ მკითხველს, რომ „დროების“ იმერულ გაზეთად უოფნაზე მარტო დ. ერისთავი არ იყო, ამ ჭარბის იყვნენ ბევრი მაშინდელი ქართველი ძველი მწერლები. უმეტესი ნაწილი სულ ქართლ-კახელები, ასეთის ჭარბის იყო პ. იოსელიანი. ეს სამღვთო ფილოსოფი 1867 წლის შედეგიდან „დროება“ ს ხელშიაც არ იღებდა. იმერულ გაზეთს უწოდებდა. იმერულ ენით ნაბეჭდას. ამ ძველმა ქართველმა ისე დაასრულა თავის სიტოცნლე, რომ „დროება“ ერთ

6. ნიჭიერი

წელიწადსაც არ გაიწერა. ხელშიაც არ იღებდა. შემთხვევით თუ შესვდებოდა სადმე და დაიწებდა კითხვას, მაშინათვე ენაზე დაიწებდა ლაპარაკს. თვითონ კი ისეთი ენა ჭქონდა, რომ კაცი მის მეტი ვერას გაიგებდა. მე მოვესწარ მას, მოვისმინე მისი მაღალი ქართული ენა და იქიდან მოგახსენებთ. მაინც ეს ჭასრი ასალი არ იყო, ეს აღორძინდა 1860 წ. „ცისკარში“. ესეთივე შესუღულების იყო თ. გრ. ოზბელიანი. ეს აშკარათ ამბობდა, რომ „დროება“ იმერული გაზეთიაო. რამდენჯერ ვაგონეს ს. მესხს, რომ ბატონო, შენ და შენი თანამშრომლები იმერლები ხართ, თქვენ წადით იმერეთში; ეგ თქვენი იმერული გაზეთიც იქ გამოეცითო და ჩვენ ჩვენს „ცისკარს“ აქ ვიქონიებთო. ოზბელიანი და იოსელიანი რომ შესვდებოდნენ ერთმანეთს, აღარ ატლიდენ ლაპარაკს, ერთი მეორეს ეუბნებოდა: რომ იმერული და იმერული სიტყვებიაო. ამ ჭასრის სხვებიც იყვნენ, მაგრამ არ იყო ეს ჭეშმარიტი. „დროება“ ქართულ გაზეთად დაიბადა და ქართულივე იყო მოსპობამდის. იმერულიც იმდენად იყო, რამდენათაც ქართული. ერთი ეჭვისი მისატანი საფუძველი აქ შეიძლება ის ვიქონიოთ, რომ „დროება“ში ერთთავათ იმერეთიდან გამოგზავნილ ამბეები იბეჭდებოდა. გარდა ამისი ვინც თფილისში იყვნენ და ამშვენებდნენ „დროების“ ფურცლებს ესენიც იმერლები იყვნენ. მაგალითად: გ. წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, გ. ლორთქიფანიძე და აკაკი. აჭაურებში ერთი დ. ბაქრაძე, პ. უმიკაშვილი, რ. ერისთავი, ანტ. ფურცელაძე და დ. ერისთავი. ესენი მცირეთ მწერლობდნენ, დ. ერისთავმა 1873 წ. სრულიად განშორდა ქართულ მწერლობას და რუსულათ დაიწყო წერა. თუმც რუსულ ნაწერებში ეს ყოველთვის თავის სამშობლო ქვეყნის ერის და მწერლობის საქმეებს ეხებოდა. როგორც საქართველოში დაბადებულ და ქარ-

თველ კაცს, დ. ერისთავს მანტ გულმა საჩ მოუთმინა, შოკი-
დამ უფონა უკადრისობათ მიიღო და 1876 წ. დასაწყისითი
მონაწილეობა მიიღო ქართულს ლიტერატურულს საღამოს გა-
მართვაში. აქ დ. ერისთავმა მშვენიერათ აღასრულა თავის მო-
ვალეობა. ეს ვაჭრათ შენიშნა მას ბ. ი. მეუნაჩვიამ, რომელიც
დ. ერისთავის მეგობარნი იყო. მეუნაჩვიამ სთქვა, რომ ერისთავი
შესანიშნი მკითხველი იყო. ამავ საღამოსე მონაწილეობას იღებ-
დენ ავაგი, ილ. ჭავჭავაძე, დ. ყიფიანი, რათუ. ერისთავი,
პეტრე უმივაშვილი, და სხვანი. საქართველოში ეს პირველი
მაგალითი იყო, რომ ტფილისში ქართული ლიტერატურული სა-
ღამო გაემართათ და მასში ქართველთ სუკეთესო პირებს მო-
ნაწილეობა მიეღოთ. ეს ჩვენს ერის ისტორიასში პირველი მა-
გალითია. აქ წინაგითისს ლექსებით დ. ერისთავმა დაიმკვიდრა
რიგანი მკითხველის სასული. ამას ყოველთვის ტაშით ისმობ-
დენ და რამდენიმე ლექსებს ათქმევინებდნენ. ამას შემდეგ დ.
ერისთავს რუსულის ენიდამ ქართულათ ეთარგმნა „მშვენიერი
ელენე“ ოპერა ოფენბახისა. ეს თარგმანი 1877 წ. გ. თუმა-
ნიშვილის „აღმანასშია“ მოთავსებულნი და აქედამ ცალკე დაი-
ბეჭდა. ამ ოპერის თარგმნის შესახებ ქართულს მწერლებში სა-
უბარნი ატყდა. ბ. ნიკ. ქანანოვმა „ივერია“ში გაჩვენა მოათასვა
და დ. ერისთავს ბევრი რამ აუკედრა ამის თარგმნის გამო. შენ
დიდი ხანია ქართულ მწერლობას შორის გაუდევო. ეს არის შენი
ნაყოფი სამშობლო ერის წინაშე! დ. ერისთავს ეწეინა ეს.
ბევრნი ეთანხმებოდნენ ნიკ. ქანანოვს და ამბობდნენ, რომ ევე-
ლათური მართლად. დ. ერისთავი გონება გახსნილი ვაჯია და
მას ოფენბახის ოპერების თარგმნა არ შეეფარება. მას უკე-
თისს გაკეთება მოეთხოვება. ამის მიზეზით გ. თუმანაშვილ-
საც დიდათ აუკედრეს. ჩვენ რა გველოფენებასება!

ამავ დროს დ. ერისთავი სწერდა და მოღვაწეობდა თუნიკე სხვა და სხვა ქართულს სასტენო პიესებზე. იგი მონაწილეობას იღებდა „თფილისის მოამბეში“. ერთ დროს, 1879 წ. ეს ამ გაზეთის დროებითი რედაქტორებად იყო, ამასთანავე მოღვაწეობდა თ. გ. ჩიქოვანი. ეს ის ჩიქოვანია, რომელიც 1863 წ. „საქართველოს მოამბეში“ ვიქტორ ჭიუგოს „სამხალისი“ სთარგმნა და დაბეჭდა. 1872 წ. „კრებულში“ გოგოლის მოთხრობები სთარგმნა და დაბეჭდა: „თუ რასეღ მოუვიდათ ჩსუბი ივან ივანისს ივან ნიკიფორჩიჩთან და „შინელი“ ამანვე დასწერა ქართული კომედია „ბნელ ოთახში“ და ბევრი გიდეკ სხვა რამეები. სამხართალში იყო მიტემული 1866 წ. თფილისის ბუნტის გამო ერთ სნობით ერისთავთან ესეც განაგებდა „მოამბის“ რედაქტორობას. ამას შემდეგ დ. ერისთავმა მოიწადინა ოფიციალურის გაზეთის „კავკასის“ რედაქტორება. ეს მან მიიღო კიდეც. ამის ხელში გამოსული „კავკასი“ ბევრათ სჯობდა თვის წინათყოფილ და დღევანდელ „კავკასის“ წამრებს. მასში ფართო ადგილი ეკავა ქათველების და სომხების ამბებს, ამათ გაზეთებთან გამომოქდელს ცნობებს. ამავ გაზეთში იბეჭდებოდა მისი ფელეტონები, ხალხში „ზარმომის“ მოწერით, სადაც დამწერი ქართველების უხეირო მდგომარეობაზე ნაღვლიანი საუბრობდა ხალხში. ეს ფელეტონები სავესა ათასწილის საყუარდლებო სურათებით და ცნობებით, რომლებიც შიქდაშიჩ ჩვენის სალხის ცხოვრების გულიდან არიან ამოგლეჯილნი. თავის დროის კვალათ ეს სარკე იყო ჩვენის თავადურის საზოგადოების დასადასავათ, სადაც დ. ერისთავი ტრიალებდა. ესევე მონაწილეობას იღებდა თფილისის სამხატვრო და საუხუჯო გაზეთ „გუსლში“ და „ფანანგაში“ რომელ გაზეთებშიც ერთობ ცოტა ხანს არსებობდენ თფილისში. ამავს

გარდა დ. ერისთავი იმყოფებოდა გაზეთ „გოლისის“ კორესპონდენტად, მისის საშუალებით აქ ბევრი წერილები იბეჭდებოდა ქართველების შესახებ. როცა გრიბოდედოვის 50 წელი გადასვას, მაშინ თფილისში გამოცდა მან ამის კომედია, რომელიც გადაბეჭდა თფილისში ნაზოვნის ერთის უცხო ხელნაწერიდან და რომელიც სხვა დაბეჭდილებთან ბევრად განიჭიკვია. კომედიას წინ მიუძღვის ერისთავის წერილი. ამასვე გარდა ეს ხანდისხან სხვა და სხვა საზოგადო ყრილობათა საქმეებშია იღებდა მონაწილეობას, თუ საქმით და თუ სიტყვების წარმოთქმით. ერთ დროს ქართული თეატრის უფროსი გამგეობაც დაავალეს, სადაც ეს ყოველთვის თავის შრომას უსასყიდლოდ ასრულებდა. თეატრალური საქმეები ამას ძრვიელ უყვარდა. ამის წინ მსგელობა ძალიან უნდოდა ჩვენს ცხოვრებაში. იგი თეატრს ერთ უმთავრეს ძალად და ძარღვად სთვლიდა ჩვენის სხეულისთვის. ქართული თეატრის საქმეების შესახებ ეს სშირათ რუსულათაც სწერდა.

რუსულად წერის გამო ჩვენ თამამად ვიტყვი, რომ დ. ერისთავი მანცა და მანცა დიდ რამეთ აჩ გამოჩნდებოდა. ჯერეთ ადგილობრივი რუსული მწერლობა რა მწერლობა არის რომ მის წერილები რაღა იყვნენ. რუსებს საკმარისათ მდიდარნი ლიტერატურა აქვსთ, ყველა დასის და ჯურის მწერლებიცა ჭყავთ. აქ წიგნები და კითხვები ისე იხადება, რომ კაცი გადათვალერებასაც ვერ მოასწრობს. სადაც „ოტეჩესტვენი ზაპისკის“ თანამშრომლები იყვნენ „ზნანიისა“ და „სლოვოსი“ იქ აბა ჩვენებური რუსის ქართველი მწერლებისთანა მწერლები რა უნდა იყვნენ. ერისთავმა ძალიან ბევრი სწერა რუსულს ენაზე, ბევრი სწერა და ამ ნაწერებისთვის მის სშირათ ვი არა და ვიტყვი, რომ სასყიდლო არა დროს არ უღია, და აგერ გარდადიცვალა

იგი და თითქმის მასთანვე გარდაიცვალენ ყველა მის ნაწერებზე, რაც კი მან რუსულს ენაზე დაწერა, ეს ნაწერები არამც თუ ერისთავის გარდაცვალების შემდეგ, არამედ სიცოცხლის დროსვე იქმნენ გარდაცვლილი და მივიწყებულნი, ესენი არამც თუ აჭაუჩს მკითხველს, არამედ გონი თვით დ. ერისთავსაც კი აღაწახსოვდა და არც აგონდებოდა. ვიტყვით, რომ რაც სკედრი ამის რუსულს ნაწერებს სვდა, იგივე ეტყებოდა წილათ ბევრს კიდევ აჭაუჩს ქართველ რუსის მწერლებს. დ. ერისთავმა ცოტა არ იყოს თვითქონს ეს იგონო უკანასკნელს დროს და მან „კავკასიის“ დანებების შემდეგ „ივერია“ში დაწერა ფელეტონების წერა, ამ ფელეტონებს სათაურათ „უცხოთა შორის“ აწერდა და მასში ბევრი საინტერესო ცნობებიც არის შეკრებილი. დრო და დრო ერისთავი ჩვენს საზოგადოებას აცნობებდა გერმანიელთ ერის ცხოვრების მსვლელობის ცნობებს და სხვადასხვა მეტნიერებთაგან უკანასკნელს განჩინებებს. ვიტყვით, რომ დ. ერისთავის ეს ფელეტონები უფრო დიდ ხანს იცოცხლებენ ქართულს მწერლობაში, ვიდრე რუსულს ენაზე მისი ნაწერები. ეს ნაწერები ავით თუ კანკათ ყოველთვის ექმნება ქართველს მკითხველს სამახსოვროთ, თუ კი იგინი ერთათ შეიკრიბება და გამოიცემა. „სამშობლოს“ არსებობით ხომ მისი სახელი დიდხანს იქმნება ჩვენ მწერლობაში დაუვიწყარი.

დ. ერისთავის ნაწერებში ყველაზე უპირატეს ადგალს „სამშობლო“ დაიკავებს. ამის დაწერა მას 1880 წლებში დაეწყო. ამ დრომის გამოჩენა ქართულს თეატრალურს მწერლობაში დიდ მოვლენათ ჩაითვალა. იგი გამოქვეყნდა 1882 წ. ამავ წელს ჯერეთ, „ივერია“ში დაიბეჭდა და მეტე ცალკე. მოთამაშებმა ამას დიდი მნიშვნელობა მიანიჭეს, ჯერეთ ეს სტენაზე არც კი იყო დადგმული, რომ ამის ქება და დიდება ხალ-

სში განისმოდდა. ყველა იმას ამბობდა, რომ „სამშობლო“ როდის ითამაშებენო. ბევრის მზადების შემდეგ, როგორც იქმნა „სამშობლო“ დადგეს თფილისის სტენაზე. წარმოდგენაზე დიდი ძალი ხალხი დაესწრო. თამაშობას სულ განაბული უმზერდნენ, ყველა სტკებოდა და სიამომოვნებდა ამ პიესის მხე-რით. ყოველს მოქმედების გათავების შემდეგ სულ დამწერს ჭყვი-როდნენ. წარმოდგენა გათავდა. დ. ერისთავი ქაჩთველმა საზო-გადლებამ ხელზე დაისო და ისე გამოიყვანა თეატრიდამ ვარ-ში, თეატონში ჩასვეს და სახლამდის თეატროვანის ტეტს-ლებით მიაცილეს. ეს პიესა ერთ წამთარში წამდენჯეჭმე წარმოდგინეს და ხალხი ყოველთვის დაიარებოდა. ხალხი ყო-ველთვის წაღაც დიდს სიამოვნებას გრძნობდა. ყველა აღტაცე-ბაში მოდიოდა, აღტაცებაში მოსული ქაჩთველობა სშირათ ჭყვი-როდა ხოლმე: „გაუმაჩჯოს საქაჩთველოს, გაუმაჩჯოს საქაჩ-თველოს“ ამას ჩასაკვირველია იმ დროს, როცა ქაჩთველნი სპარსებზე იმარჯვებდნენ. ამით იელავდნენ იმ გულის ჯავრს, წაც თავიანთის დაუძინებელის მტრებზე მთელი საუკუნელების განმავლობაში შეეძინათ. ძლივს არ ნახა ქაჩთველობამ ერთი თავის გულის სასიამოვნო რამე, ძლივს არ ნახა ამ უბედურმა ერმა ერთი გამარჯვება თვის იმ დაუძინებელის მტრებზე, რომლე-ბმაც ათასჯერ და ათი ათასჯერ დასტეს იგი. „სამშობ-ლო“ ქაჩთველების გულში ნამდვილი სამშობლო დადგა. ქაჩთველ ხალხს მშობლიური გრძნობების სხივები აღუთ-რთოვანა, მრავალნი ამბობდნენ, რომ „ძლივს არ ვნახეთ ერთი ძვირფასი მხარე ჩვენის ცხოვრებისაო“. დ. ერისთავს ამის გამო-ვინ იცის რა გვარ ხალხს არ უძღვნიდენ. ბევრი ხელზედაც კი ჭკოცნიდენ ერისთავს და სულ იმას ასმენდნენ, რომ დიერთმა მრავალი ამისთანა ნაწერები დაგაწერინოსო. ამის წარმოდგენას ქაჩთველებს გარდა სხვა ტომის ხალხნიც ესწრებოდნენ, ქაჩთ-

ველებში ვი ვისაც არ ენახა, ის სამდღო ვალად სთელიდა, რომ ამ დროის წარმოდგენა ენახა. ერთის სიტყვით უნდა ითქვას, რომ ამ დროის ანაბე თუ თფილისის ქართველობაში, ანამედ მთელმა საქართველოს ერმა დიდი თანაგრძობა აღმოუჩინა და თფილისს გარდა ამ დროის წარმოდგენას ვეველგან ნატრობდნენ. ეს წარმოდგენის რამდენჯერმე ქუთაისში, ბათუმში და სხვა და სხვა პატარა პატარა ქალაქებშიც ვი. დღესაც ვი ვეველგან დიდი ნატრია განისძის ამ დროის წარმოდგენისათვის და ვეველ ქართველს ენატრება ამის წარმოდგენა და ნახვა.

როცა „სამშობლოს“ საქმე ისე წავიდა, მაშინ მე ძრეულ მესამოვნა, მესამოვნა მით უფრო, რადგანაც დ. ერისთავს ქართველ საზოგადოებაზე გული გატყეხილი ჰქონდა, ამან რამდენჯერმე მითხრა მე, რომ ქართველობას სძინავს და გონი რომ იგი ამ ძილიდამ ვეღარც განიღვიძებსო. ეს მან ილაპარაკა ერთის წიგნის გამოცემის შესახებ ლაპარაკის დროს. სთქვა: ჩვენი საქმე წასულაო. ტყუილად მეცადინეობ და წიგნების ბეჭდით საქმეს იჭირებო. ამას დავითი როგორ მეუბნება, ეს რათ ამბობს ამას, ასეთი შესედულობა რათ შეუძენია მეტქი. მეწინა, ძრეულაც მეტყინა გული, მაგრამ რას ვიზავდი, მეც მივე უსუსი. მან სთქვა: ვარგო, მაგრე იოცნებეო, ამის შესახები საუბარი უფრო მაშინ გავიგე, როცა ერთი ჩემი წიგნის გამო „ცენზორის“ კომიტეტში საქმე იყო და ამის თხოვნით გიორგი რამანის-მე ერისთავი დამემხარა და მთელი გამოცემა გამინთავისუფლეს ცენზორის კომიტეტიდამ. ხალა რაო, რა გნებაგსო, მკითხა, დავითმა რომ მაგდენი პატროტული ლექსებისთვის ერთათ მოგიყრია თავი და გამოგიციაო! რა უნდა მინდოდეს მეტქი. რა უნდა გინდოდეს და ისაო, რომ თქვენი მწერლები ვერ იქცევიან ვარგათო. მე ვერ გავიგე, თუ იმ უთქვენი და ჩვე-

ნი“ ჩის გამო სძარბდა. თვითქოს თვით ვი ქართველი ან იყო. მაგრამ საქმით ისე გამოდიოდა, რომ ის თვითქოს თავის თავს ქართველებში ან რეკდა. ქართველები მას წაღაც უგრძნობ და მიუხედავად ხალხათ ეგონა. მე ვფიქრობ, რომ ესენი მას უნდა შეეღვინა იმ დროებიდან, როცა მის ზიზვანდელს ზიესებს თამაშობდნენ და ქართველი ხალხი მას ანათეებს თანაგრძნობას ან უჩენდა. მაგრამ აგერ, საქმე სულ წინააღმდეგ შეიტვალა და ერისთავი მოესწრო იმას, რომ ქართველ ხალხს ან სძინებია, მას სიცოხლის ნიშნებიც ჰქონია და თავის ქვეყნის რიგთან მწერლის დაფასებაც სცდონია. ამის შემდეგ დ. ერისთავი ქართველების უხეირობაზე აღწას ამბობდა, ეს მათზე ისე იმედ გადაწეტილი აღარ იყო, როგორც წინეთ.

გარდა ამების დ. ერისთავს ჩვენს ძეგლს ისტორიაზედაც სულ წინააღმდეგი შესედულობა ჰქონდა, მაგალითად ერთხელ ამან სთქვა შემდეგი: ქართველი მწერლები ძრეულ სცდებიან, რომ ერეკლე მეფეს აქებენ და აღიღებენ. ჩვენი ერეკლე! და საწყალი გიორგი მეფეს ვი ჰკიცხავენო! დაგაწმუნებთ, რომ გიორგი მეფე ან აჩის გასაკიცხიო. თუ ვი ვიტყვას, უფრო ერეკლე უნდა გაიკიცხოსო, წადგანაც ამან ომების მეტი სხვა ანათეობა იცოდანო. ომები და ომებიო. მე ამასე ზასუსი მივეიგი მანც თავისას ამბობდა. ჩასაკვირველია, მე ანც იმას ვიტყვიო, რომ ერეკლემ ქსნის ერისთავებს რომ მამულები წაართო, ეს მამულები რატომ გლეხებს ან მისცა და თავის ნათესავებს დაუჩივანო, როგორც შენ მოგიყვანია ერთ წიგნშიო, რომ რატომ ასე აწა ქნანო. მაგრამ მე სხვა მის მხარეებს ვი ვერ დაუფანამ და ყოველთვის ვიტყვიო, რომ საქართველოს საქმეების არეულობაში ისე გიორგი მეფე ან აჩის დამნაშავე, როგორც ერეკლე მეფეო, ეს იყო რაცა და ამან დასცა საქართველოო. ამავკე საგანზე მან 1889 წ, ილაზარკა. ერთის მხრით მე მიგ-

ვირდა კიდევ, რომ ამ ჭეშრების მექონმა პირმა დრომა „სამშობლო“ დასწერა. მე სულ ვერ წარმოვიდგენდი ამას, რომ დ. ერისთავს ქართველების ძველ ცხოვრებიდან რამე დაეწერა და იქ ისიც ქართველობა ისე გომოეხატა და ფეხზე წამოეყენებია, როგორც მან დახატა და ფეხზედ წამოეყენა თავის დრომში. ეს ერთის მხრით საკვირველიც არის და მიუხედავრც.

ქართველ ერის ძველის ცხოვრებიდან მოკლებილ ამ დრომის ამბავი ბევრთ ეწეინათ. ამ პირებმა დაიწიეს მასზე სხვა და სხვა ნაიჩათ საუბარი. ზოგი რას ამბობდა და ზოგი რასა. მტკრთა რიცხვი დიდი იყო. ერთ დროს თფილისში სალაშარაკო საქმეთ ამათ ეს დრომა გახადეს. ერთმა პირმა, რომელიც „მოსკოვის უწიების“ კორესპონდენტათ იმყოფებოდა თფილისში და რომელიც მასწავლებლათ იყო ერთ სასწავლებელში, ამან ამ დრომის შესახებ ჯერეთ ლაშარაკი გაბედა და ბოლოს ხსენებულს გაზეთში წერილების მიწერაც დაიწყო, ამის ერთის წერილიდან იხელმძღვანლა რედაქციამ და ძალე მათ მოწინავე წერილიც დაბეჭდეს. დამწერი გარცხებულია იმაზე, რომ თფილისში, ოფიციალურ კაზეთ „კაკკაზის“ რედაქტორს თავის ენაზე დრომა „სამშობლო“ დაუწერია და ეს დრომა დიდის აღტაცებითაც წარმოუდგენიათ! ჭკვირობენ, რომ ასეთ საქმეს ან თვით „კაკკაზის“ რედაქტორი რათ სჩადის და ან მართველობა რათ ამლევეს ამის ნებასაო, ან ცენზორის კომიტეტი რას შერება და რათ უშვებს ასეთ ნაწერებსო, ნუ თუ საკვირველი არ არის, რომ ესენი ხდებოა, ამ დრომას როცა ადგენენ, მაშინ ქართველები სშარსებზე იმარჯვებენ და ამ გამარჯვების დროს სცენაზე თავიანთ დროშები გამოაქვთ და ამ დროს მეტის სიხარულისაგან აღარ იციან რა ქმნან. ეს მოსათმენი არ არის ჩვენის პატრიოტისთვისო. ეს ცუდს შედეგს გამოიღებსო. შემდეგ ამის მწერალი დასძენს ასე— „კარგი იქმნება, რომ ქართველებმა ეს თავიანთი დროშები თფილი-

სის მეტრიკეს მიჭყიდონ, რომ თავიანთ ტიპის სხვი ეჭ-
თი სამსახრს კლუბების მოწოდებას ამ დროშებით დაამძე-
ნონო. „ აქ მოსკოვის პატრიარქს გუდმა კელან გაუძლო და
ბეკნი რომ სთქვა ვიდეო, მაგრამ ჩვენთვის ეს გმარა, რომ „ქარ-
თველებმა თავიანთი დროშები თფილისის მეტრიკეს ტიპში სას-
მარ სამსახრს დაამძენებელ ნივთებათ მიჭყიდონო“.

ასეთმა საქციელმა დიდი უსიამოვნობა გამოიწვია მთელს
ქართველებში. ვინც ვი წაიკითხა უკვლავ უყმარული დაჩნა.
ამბობდნენ, რომ ასეთი საქციელი არც ერთ მიგანს მწიქალს
არ შეეფერება, მაგრამ ჩნს ვიქით, ატანა უნდა, ძალა აღმართს
სწავსო. ვიტყვი, რომ ქართველებს გარდა ბევრს სომხებსა და
რუსებსაც ვი მოსდობდათ გული. ნამეტურ იმ პირობებს, რომელთაც
გული ჭეშმარიტების და თანასწორობების ჭაზროვნების სხივე-
ბით აქვთ მოწოდები. ამ შენიშვნების გამო აღვივლებრივ განუ-
თებში წიქრილებიც დაიბეჭდა. თფილისში მეოთხე „მოსკოვის უწ-
ყების“ კორესპონდენტსაც ბეკნი აუკედრეს ანამც თუ ქართვე-
ლებმა, ანამედ რუსებმაც, ამათ უთხრეს მოსკოვის პატრიარქს,
რომ შენ და შენი მსგავსი კაცები დიდ მტრობას უწევთ რუ-
სეთსაო. სრუვარულის მაგიერ თქვენ შეუერთებს და მტრობას
სთესავთო. დროს ამას ბოლო მხელოს, დროს სხვების ჩაუღვ-
ვას და გარუსებას თავი დავანებოთ. კმარა ამდენი მტრობა,
სისხლის ღვრა, მიუქარი და შიშიო. რომელი რუსიც ასე მოიქ-
ცება, ის მტერი იქნება თავის ქვეყნისაო. დრო მოქალაქეობისა
დადგა, ჭაზროვნებისა და სწავლა განვითარებისაო. ასეთი ჭაზ-
როვნების იყვნენ მიწავაწინი და ამათ მოწონს ერთი ისეთი სასა-
ტრო რუსის მიწაღვიც, რომელიც 1860 წ. ეკუთვნოდა, რომ
მელსაც მიწერ მოწიქარა ჭქონდა ნ. ჩუნიშევსკისთან, გრ. ტოლ-
სტოკთან. იყო ამითი თანამედროვე, სხვა და სხვა წიქრილების
დამწერი. ბეკნი სამაგალითო საქციების მომქედი. თუ ამას მზინა-

დათ ვიცნობდი და ამან დიდი უკმაყოფილებაც განაცხადა. სასტიკათ ილანაჩანკა „მოსკოვის უწყებსე“ და მის თანამშრომლებზე. ეს წერილის დაწერასაც აზირობდა ამის შესახებ ერთ ერთ რუსულს უუჩნალში, მაგრამ თავი გაანება, რადგანაც ამის შესახებ მალე ნ. მინაილოვსკიმ დაბეჭდა წერილი.

ქართველმა საზოგადოებამ კატოლის წერილი უუჩრადებოთ არ დასტოვოს, ზასუხის მიტემა მოიწადინეს, ზასუხი დასწერა თფილისის მაზრის თავად აზნაურთა წინამძღოლმა ზ. მადლაშვილმა. ეს წერილი დაბეჭდა 1883 წ. გაზ. „კოლხოსში“. ზატარა წერილია, მაგრამ დაწერილია მეტათ ვაჩვანთ, მოსაზრებანი და სათუთვლიანათ. სწორეთ წერილის შესაფუძნათ. აი რაგორ ესება წერილი წერილს: „მოსკოვის უწყების პეტრიტეძელი ავტორი რომელს დროშებზე გვეუბნება, რომ ჩვენ ეს დროშები თფილისის მეტრიკეს სამსახურ კლოუნების დასამშვენებლათ მიუყიდათ. ნუ თუ იმ დროშებზე გვიბრძანებს, რომელიც უკუელთვის ურის ზატოლსების ნიშნის შეადგენს, ნუ თუ იმ დროშებს, რომელიც ქართველებმა ქრისტიანობის გულისთვის ათას ხუთასი წელიწადი ატარეს, ხოლო ამისთვის რამდენი ვაება და მწუხარება აიტანა. ნუ თუ იმ დროშებს, რომლისთვისაც დღე და ღამე ქართველების საუკეთესო ვაჟ-ვატები მუსუღმანთა წინაშე უზომოთ იხარებოდნენ, ნუ თუ იმ დროშებს, რომელზედაც დაწერილია ქართველების სისხლის ღვრა და მოწიობა ქრისტიანობის დაცვის გულისთვის. ნუ თუ იმ დროშებს, რომელიც ქართველებმა რუსეთს ჩააბარეს შეგავშირების დროს, ნიშნათ თვისის ერთგულებისა და მოვარეულობისა. ნუ თუ იმ დროშებს, რომელიც ზავლე იმპერატორმა უბოძა ქართველებს ნიშნათ მათის ერთგულებისა, რომელიც მათ ვამოიჩინეს რუს-ოსმალთ-სპახსთა ომებში დროს. ამ გმირების ხსენება ბევრ ქართველს განახსენებს.

რამაღ სპარსები, დაღისტნის მთები,
ქებით გეტყვიან დიდთა მათ საქმეს!
მათ დაიფარეს, სისხლით დაიტვეს
სისხლ შემოსილი მამული თვისი,
და სასო მღვთისა მტკეული ერისა
ენა, საუღარი, საწმუნება.

ბეგრმა მოიწონეს მადლასვილის წერილი. მას უუკრადლებს
მიაქცია ქართველობამ და მთავრობამაც საუუკრადლებოთ დაინასა.
უუკრადლებს მიაქციეს რუსულ მწერლობაშიაც, ბეგრმა გამოჩენილ
მა მწერალმაც. კატკოვმა კი ხმა, კრინტი არა სთქვა, ამან ის
მოახეჩნა, რომ ძალ დატანებით ეს დრამა სტენაზე დასადგმე-
ლათ ააკრძალვინა, მართველობას რადაცა მავნე ჭყარები ჩაასმინ,
მაგრამ გამოვიდენ ისეთი ქართველი პირები, რომელთაც მართველ-
ობას ამის უვნებლობა აცნობეს და მიტომ მთავრობამ კვალათ მისცა
ნებაჩთვა მის წარმოდგენის. აი რატომ აღარა სთქვა რა კატკოვმა.
ამან რაკი გაიგო, ჩემის წერილის გამო თვით მართველობაც კი წყრე-
ბაო, მიტომაც აღვა და გაჩუმიდა, თორემ ეს უზასუხოთ არავის
დასტოვებდა, რადგანაც რუსეთში თავის თავს გარდა ამას უკუელა
მტრებათ ეჩვენებოდაო. ესა სთქვა თფილისში მცხოვრებ ერთ-
მა რუსის საპატრო პირმა, რომელიც შემოთ ვასსენეთ და ქარ-
თველებისთვის აბა ცხადი საქმეა, რომ შეეძლოს ჭყარსაც კი
დაიჭერს და აღჭყრძალავსო.

ბ. ნ. მინაილოვსკიმ „ოტოჩესტვენი ზაპისვის“ ერთს ნო-
მერში მოათავსა წერილი, რომელსაც „ზაპისვი სავრემენიკა“
უწოდა, ამ წერილში ხვრათა შორის ნ. მინაილოვსკი შეესო
კატკოვის წერილს. ამან ჯერ ილაპარაკა „მოსკოვის უწყების“
წერილზე, ქართველების შესახებ და მერე მის ვასუსისა. აქ მი-
ნაილოვსკი სწერს, რომ ერთი მითხარით გეთაყვაო, ნუ თუ
ამას შემდეგ ჩვენ საფუძველი გვეჩვენებო, რომ ჩვენ ქვეშვრდომთ

უსაყვედურით იმის შესახებ, თუ რატომ ჩვენ თქვენ არ გიყვარვართ. ჩვენ მათ ვგმობთ, გატკოვი მათ საისტორიო დროშებს ციკში უჩვენებს ადგილს, მათს ქრისტიანობის მოწმობის გვირგვინს, მათს ეროვნების დიდების ნიშანს და ამავე დროს უსაყვედურებთ მათ, თუ რატომ ჩვენ არ გიყვარვართ! ჩვენი რა საქმეა, რომ მათ თავიანთის ისტორიიდან რამე წარმოდგენა დადგანო. ჩვენ რას გვიძაკებენ, რას გვიფუჭებენო. მაგრამ მოსკოვის პატრიარქს როგორ გაუძღოს გულმაო. უნდა ითქვას, რომ ეს წერილი მეტათ ჩინებულნი რამ არის, ვისაც სურს რომ გაიტყოს ნიკ. მინაილოვსკის უმაღლესი გონება და მოქალაქური მიმართვა მას შეუძლიან ეს წერილი წაიკითხოს და იქიდან დაწმუნდეს ის ამაზე, რომ მინაილოვსკისთვის ქართული კაცობა ისეთივე არსება უფიქრია, როგორც რუსი და სხვანი.

„სამშობლოს“ შესახებ ადგილობრივს ერთ რუსულს გაზეთშიაც დაიბეჭდა შენიშვნა. შენიშვნა რასაკვირველია ოხუჯობით სავსე. ოხუჯურს გაზეთ „გუსლში“. აქ ნათქვამი იყო მკაცრათ, რომ დ. ერისთავი ამბობსო, რომ რომელი ქართველიც ჩემი დროის წარმოდგენაზე არ დაესწრობაო, იმას უფლება არა აქვს, რომ თავის თავი ქართველათ ჩათვალოსო. ესეთი შენიშვნა იმ დროს მეტათ უდროვო იყო, უადგილოთ და არა შესაბამათ ნახმაში. გარდა ამისი უადგილო იყო ეს მით უფრო, რადგანაც იგი მოთავსებული იყო ადგილობრივ გაზეთში. დ. ერისთავმა ამაზე არა სთქვა რა. ამ უადგილოთ ნახმაჩს ოხუჯობას ვასუნი მისცა „კავკასში“ ბ. სტაღლინმა. სტაღლინი შეეხო ხსენებულს მასხარობას, მეჩე პატრიარქიზმს, თუ რა არის პატრიარქიზმი. ბოლოს დასასხედა ხსენებულნი გაზეთი, რომ მათ არც-გი ესმით თუ პატრიარქობა რა არისო. თუ არა დასასხელოს ხსენებულმა გაზეთმაო, თუ როდის ზ სად ერისთავმა ან ვისმეს უთხრა სიტყვით, ან ბეჭდვით გამოაცხადა, რომ ვინც ჩემს დროს არ ნახავს, იმ ქართველს უფლება არა აქვს, რომ თავის თავს ქარ-

თველი უწოდოს. სტადლინზე ამბობდენ, რომ ქართველებს ეძნობოდა. აქ ეს ქართველებს ვი ან ეძნობოდა, ანაქედ პატრონებს და ჭეშმარიტებს, ეს ხედავდა სჯამე რაშია იყო და მიტომ შეესაძინა. ამის ამხანაგი იყო ზემოსხენებუდი პირიც, რომელმაც „მოსკოვის უწყებაში“ სწერა წერილები. სტადლინმა ბევრჯერ უსაყვედურა თუბო მას. ეს ის სტადლინია, რომელმაც 1875 წ. თფილისში ბოკლის ისტორიული მოძღვრების შესახებ ლექციები წაიკითხა და რომელმაც დიდი ცოდნა აღმოიჩინა. ეს ის პირია, რომელმაც ერთ წესს უწინააღმდეგე ლუისის თხზულებას „სხულისა და სულის ვითარებები“ გააჩნია. თფილისში წყნანის სტატია სთარგობა წესს ერთ „რა არის ნაცია“ და დაბეჭდა და მკავალიც სხვანი. მე არა მგონია, რომ ასეთი განვითარების პირი ვისმეს უგანონოთ მიძნობიყო და რამე მკვლევარის გულისთვის და პატრივისტებისთვის ვინმე გაეკიცხა. ამას გაჭიჭება ხომ არ ჭქონდა, რომ ან თუელით შეესაძინა ვისმეს. ეს სანტერესო იყო მით უფრო, რადგანაც სტადლინი დასწავლებული ამხანაგი იყო, „მოსკოვის უწყების“ კორესპონდენტისა, და ვარდა ამისი ცნობილი თანამძროძელი „რუსკი ვესტნიკის და კავკასიის მზრუნველობის წინაშეც დამსახურებული პირი. ასე და ამ გვარით დ. ერისთავის „სამშობლოში“ იმდენი ბჭობა და გამართობა გამოიწვია, რომელის გამართობაც ჩვენში დიდხანს დამთება და იგი ბევრს ქართველს დააფიქრებს ჩვენს მდგომარეობაზე. აი რათ არის ვიდრე იგი პატრივ-სატემი. ამით ვარდა კატკოვის მასხის მისცა ილ. ჭავჭავაძემ. ეს მასხისი მშვენიერი რამ არის. 1) დამწერს ბევრი სამდლობელი წერილები მოუვიდა აქა იქიდან და დიდს თანაგრძობობას უცხადებდენ ამითვის.

ქართველებმა კვრთხილებს დიდი დავალება დავსდეთ. აქ რომ ქართველები არ ყოფილიყვნენ, მაშინ იმიდენი შველს თქვენ გქონდეთ, რამდენჯერაც ანის დაგეშილი მტერი კვრთხისკენ გაიძნობოდა და მათ ხშირათ დაუფთხობდა მშვიდობიან ცხოვრების ძილს. რამდენჯერ განუდენ სწულაი ქართველნი

ლები და მტერი ვი სამზღვარ იქით არ გაუშვებს. მოხდენილს უძმობ-
ლის და მტრის დანგრძობისათვის ქართველებს მეტათ სულს უწყობდა
მთიანი ადგილები. ქართველების ასეთი მაგალითი მთელ ევროპის
ერის წინაშე საუკუროდღებოთ უნდა იყოს, რადგანაც ამ ერმა დი-
დი დავალებს დასდო მათ, ქათველების სასულეს მსოფლიო ის-
ტორიისში დავაგებისთვის ერთი ეს ღირსებაც კმაწა. ამას ვინ ჩი-
ვის, ნეტა ჩვენი ტანჯვის და ქრისტიანობის მოწმობის დროებს
ციჩკებში არ გზავნიდენ გასასუიდათ. საქართველომ გაწდა აუდა-
ჩებულის ტანჯვის წამებისა და ოსტებისა; ქრისტიანობის დაცვა-
სთან, ერთათ ქრისტიანობასაც ავტრელებდა მრავალთ აზიის ვე-
ლოებს ხალხებში, ევროპის დაუხმარებელივ, ამათ თავიანთი საგუ-
თარი მქადაგებლებიც ჭეავდათ. ესენი ათას ალაგას აკებდნენ ეკ-
კლესიებსა და ავტრელებდნენ ქრისტიანობას, რომელთა ნიშნებმა
ჩვენამდინაც მოაღწიეს და რომელიც ღირსია კერძოთ უუროდ-
ლებისა, რომ ამ საგნის შესახებ რამე ცნობები დაიწეროს და დაი-
ბეჭდოს. მაგრამ ეს დღეს აღარავის ახსოვს, ევროპა დღეს მი-
ლიონებით ხარჯავს სხვა და სხვა ხალხებში ქრისტიანობის გავ-
რტრელების გულისთვის. რამდენი მსხვერპლი არ იწირება ამის
გულისათვის მათი, ქართველებისთვის-ვი მათ არც მილიონები დახარ-
ჯვით და არც რამე დახმარება აღმოუჩენიათ. ქართველებმა თავი-
ანთის თავგადადებულის გმირობით და უძმობით დაიცვეს ქრის-
ტიანობა და ბოლოს ბევრ ნაიწათ დაღლილმა ერმა თავის თავი
თვის თანა მოწმობე სასემწიფოს ჩააბარა. მოკვდა თითქმის სარ-
მუნოების გულისთვის. მაგრამ თავს მინც ცოცხლათ სდებდენ,
რადგანაც:

„ქრისტეს ჯვარისთვის წამებული კვლავ განმრავლებს
თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აგავდება“.

დღეს ასეთ დიდს შრომას აღარავინ არიფრათ ახსენებს,
ბევრს ჯავრიც მოსდით, რომ თქვენი წამებული მამების ცნოვრები-

დამ ნუგა ფერს დასწერთო და თქვენი წარსულ გმირობის, დიდების და ქრისტიანობის მოწმობის დროშებიც სადმე გუნჭულში მიჭყარეთო. ეს არ ეკადრება არც ერთ პატრიოსანს მოქალაქეს, არც ერთ განათლებულს მწეწალს და სამშობლო ქვეყნის გულშემატკივარს პატრიოტს. კაცი თავის მამულის ნამდვილი და პატრიოსანი პატრიოტი ის არის, ვისაც თავის ერი და ქვეყანაც ისე უყვარს, როგორც სხვისა. აი აქ არის უგელათური და ამ სიუვარულში იფარება ყოველი ღიწსება. აწავინ იფიქროს დ. ერისთავის „სამშობლო“ ასეთ ღიწსებას მოკლებული იყოს. აწავინ იფიქროს, რომ ვითომც ეს დრამა ქართველებს სხვა ტომის ხალხს ამულებდეს, არა, იგი ქართველებს მხოლოდ ძველ დრობას უხსენებს და თვალ წინ უსატავს ერთ ისეთ შავსა და ბნელს დროს, როცა აზიის მაჭმადიანთ სახელმწიფოთა პოლიტიკის მეოხებით ქართველები სრულიად უნდა მოსპობილიყვნენ ამ ქვეყნის პირიღამა

დ. ერისთავმა როგორათაც ქართველებისთვის დასწერა „სამშობლო“ და მით ყოველ ქართველის გულში დადგა „სამშობლო“ ისევე მისი „სამშობლო“ უნდა ჩაითვალოს ჩვენი თეატრალური მწერლობის სამშობლოთაც, რადგანაც ეს ნაწარმოები უტოლო და უმაგალითო სიამოვნებით აღსრულდება ხოლმე სტენანსე. დ. ერისთავი ღიწსი იყო იმ პატივის ცემისა, რაც მას ჩვენმა საწყაღმა ქართველობამ აღმოუჩინა წარმოდგენის დროს. ქართველების პატივის ცემისაგან დ. ერისთავი ისე აღტაცებაში იყო მოსული და განარებული, რომ მას კარგა ხანს ეტოცხლა, მაშინ იგი ბევრს რამეს დასწერდა ჩვენის წარსულის ცხოვრებდა. თამამათ ვიტყვით, რომ ამის ერთათ ერთმა „სამშობლომ“ უფრო მეტი დაკალება დასდო ჩვენ ქართველობას და ყოფა ცხოვრებას, ვიდრე მის შამის ნაწერებმა.

ზ. კ.

894.63.09

ჭ 551

[Red ink scribble]

იბეჭდება და მალე გამოვა
«დიმიტრი უიფიანი».

ფასი 20 კაპეიკი.